

på gårdene at få de fattige til at klare sig uden hjælp. Interessant er også konstateringen af, at fattighjælpen nu i stigende omfang blev ydet i form af naturalier i modsætning til den forudgående periodes pengehjælp. På denne måde sikrede man sig, at hjælpen tjente sit egentlige formål og ikke gik til brændevin og andet godt. Sammen med denne hårde linie gik også en stadig kraftigere ensretning og styring af fattigvæsenet fra regeringens side. Tendenserne udmøntede sig i en ny fattigforordning i 1841.

Lars Henningsens bog bliver klart bedre, efterhånden som den skrider frem. Forfatteren får bedre hold på materialet, og også stilistisk er de sidste afsnit bedst. Afsnittet om 1700-tallet virker svagt. Netop i dette kapitel savnes stærkt en udførlig økonomisk og politisk oversigt over forholdene ca. 1730-1780. En sådan oversigt ville give en bedre baggrund for forståelsen af indførelsen af fattigforordningen i 1736, og den ville for perioden efter 1736 have hjulpet såvel forfatteren som læseren til at vurdere, om kildernes udsagn om omfanget af nøden til forskellige tider var udtryk for almindelige forhold, eller der var tale om kortvarige undtagelsestilfælde. I de følgende kapitler ser man da også, at Henningsen har en længere fremstilling af den økonomiske og politiske baggrund, selv om det også her nok ville have været en fordel at gøre redegørelsen mere omfattende.

I afsnittet om 1700-tallet tager detaljerne overhånd. Henningsen skriver i sin indledning, at han bevidst vil medtage mange detaljer af hensyn til lokalhistorien, et i øvrigt prisværdigt hensyn. Men detaljerne kan blive så mange, at de slører helhedsbilledet. Bedre bliver det ikke af, at de samme oplysninger gives to gange, se f.eks. side 48, linie 13ff, der genfindes side 50, linie 20ff, eller side 47, linie 16, som gentages side 50, linie 29. Helt galt går det side 30, hvor Henningsen oplyser, at boghandler Korte fra

Flensborg havde eneret på at handle med bøger i Haderslev. Hvad det har med fattigvæsenet at gøre, er det efter flere gennemlæsninger ikke lykkedes mig at forstå.

Der kunne også rejses andre kritiske indvendinger mod bogen, således er Henningsens talbehandling i indledningsafsnittet ikke særlig god; men indvendingerne skal ikke skjule, at der er tale om et vægtigt og interessant arbejde. Et arbejde, som man kan håbe på Henningsen vil fortsætte med en behandling af periodens fattige (hvem var de, hvorfor blev de nødt til at søge hjælp, hvordan var deres kår etc.) og af den private velgørenhed. Ifølge Henningsen selv havde den private velgørenhed et betydeligt omfang, og det, at emnet ikke er behandlet i bogen, gør, at man ikke får svar på spørgsmålet, om der skete ændringer i den private hjælps omfang efter 1736. Hvis den i virkeligheden blev reduceret, fordi den enkelte borger nu følte, at det var en fællesopgave, betød det måske en uforandret hjælp til de fattige.

Chr. R. Jansen

Aage Rasch: *Ejderkanalen*. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1978). 147 s., ill.

Aage Rasch, der var overarkivar i Rigsarkivet, efterlod ved sin død et uafsluttet manuskript om Ejderkanalen. Denne kanal, forløberen for den senere Kielerkanal, blev anlagt i årene 1777-84 fra Holtenu-Rendsborg i øst til Tønning i vest, for en stor del med udnyttelse af Ejderens forløb, heraf navnet. Den var for sin tid et imponerende ingeniørarbejde og havde til formål at trække en større del af handelen til det danske monarki ved at forene Nord- og Østersøen og derved overflødig gøre den lange og farefulde sejlad nord om Skagen. De afsluttede dele

af Rasch' manuskript, der er gjort trykfærdige af cand. mag. Birgitte Dedenroth-Schou, er kun de indledende kapitler til det planlagte store værk. De handler om de forberedende diskussioner om kanalen, beslutningen om dens udførelse samt i det største kapitel arbejdets forløb. Det er en velskrevet og kritisk fremstilling, der både viser Rasch' fortrolighed med kildematerialet og med tidens handelshistorie. Rasch har grundigt sat sig ind i de teknologiske problemer, der skildres udførligt med mange morsomme detaljer. Dog kan man også mærke sig et interessant afsnit om kanalarbejdernes forhold. Man kan kun beklage, at den væsentligste del af undersøgelsen om det økonomiske resultat af kanalen aldrig blev fuldført. Bogen slutter således ganske pludseligt med kanalens indvielse. Det havde været ønskeligt, om udgiveren havde afrundet Rasch' arbejde med et overblik over kanalens videre historie, så bogen i lidt højere grad fremtrådte som en helhed. Dette kunne være så meget mere påkrævet, som den helt generelle titel på bogen lader formode, at der er tale om kanalens hele historie.

Dorrit Andersen

Jørgen Dieckmann Rasmussen (Udg.): *Sognefoged i Stavsholt Lars Nielsens dagbog (1771) 1789-1794*. (Landbohistorisk Selskab, 1978).

I 1969 kom første bind i serien »Bonedagbøger«: »Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens dagbog 1786-1797«, udgivet af Landbohistorisk Selskab og Historisk Samfund for Viborg Amt i fællesskab. Nu foreligger så andet bind (og flere vil følge efter), fra samme tidsalder, men fra en helt anden egn, Nr. Tulstrup ligger i Midtjylland, Stavsholt i Københavns opland nord for Furesø. Der er med andre ord mulighed for frugtbare sammenligninger. Ingen af de to

dagbogsforfattere kan betragtes som typiske for deres stand, det ligger for så vidt allerede i deres evne til at skrive og formulere sig, men på den anden side bidrager de begge til en påkrævet revision af det fortsat gængse billede af 1700-talsbonden som et sølle kreatur, trældende under ridefogedens pisk. I begge tilfælde har vi at gøre med driftige og alt andet end underkuede repræsentanter for bondestanden. Bondedagbøgerne er en overordentlig værdifuld udgivelse og med det store fortrin, at de er umiddelbart tilgængelige for enhver med interesse for historie. Om bondedagbøger i almindelighed kan henvises til en kronik af Bjarne Stoklund i »Skalk« 6, 1978.

Paul G. Ørberg

Holger Hjelholt: *A. Regenburg (1815-1895)*. En dansk embedsmand. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1978. 154 s., ill.

Denne skildring af August Regenburg, manden, der var drivkraften bag det danske sprogstyre i Sønderjylland mellem de slesvigske krige, blev det sidste værk fra afdøde Holger Hjelholts hånd og knytter sig til emner, han med stor flid og engagement arbejdede med lige fra sin ungdom. Det kan ikke nægtes, at forfatterens høje alder har sat sit præg på bogen på flere måder, og han beklager selv, at adskillige forhold ikke er blevet undersøgt grundigere. Også det helt utilstrækkelige noteapparat skal måske skrives på alderens konto.

Bogen er en kronologisk gennemgang af Regenburgs liv og virke og bygger bl.a. på Regenburgs store privatarkiv i Rigsarkivet. Som det alt for ofte er tilfældet i biografier, er denne skrevet ud fra en ukritisk beundring af den ellers også i samtiden omstridte Regenburg: »For eftertiden lyser han som et af de ædleste